

OBITELJ I SUVREMENA KRIZA VREDNOTÂ

Josip BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Na osnovu četiriju teza autor analizira obitelj u Hrvatskoj, ali i u komparaciji s obiteljima u Europi. Ističe nužnu povezanost između braka i obitelji, upozoravajući kako su određene vrednote za brak i obitelj međusobno veoma ovisne i komplementarne, te da je nužno više isticati da se u većini slučajeva rastave brakova radi o rastakanju obitelji (61,74% brakova imali su djecu). Na osnovu empirijskih istraživanja u Hrvatskoj obitelj se percipira kao veoma visoko pozicionirana vrednota i kao opće dobro. No, postupno dolazi do određene diferencijacije prema braku i obitelji kao vrednotama, a što je povezano i s krizom odnosno restrukturiranjem vrednotâ uopće. Osobito je zanimljivo da najveći dio građana (91,5%) zagovara asistencijsku ulogu države u odnosu na obitelj što može biti različito od europskog modela u kojem se nazire napuštanje asistencijskog modela kao dosada dominantnog.

Autor isto tako upozorava na proturječnu ambivalentnost, koja je nazočna kod hrvatskih građana u odnosu na sustav vrednotâ, a u svezi s obitelji. Proturječnost je, napose uočljiva i kod kršćana, kod kojih se događa određen raskorak između njihovog kršćanskog ideala i konkretne životne zbilje s obzirom na brak i obitelj. Autor tu proturječnost vidi, nadalje, u prilagodbi hrvatskih građana trendovima u svijetu, prema kojima se prihvaćanje vrednotâ kao objektivnog dobra sve više suuvjetuje s individualnim kriterijima. I ovdje se nazire suodnos između obitelji i krize vrednotâ. Primjerice, 65,95% građana Hrvatske odobravaju ženi da ima dijete kao samohrana majka, bez stabilne veze s muškarcem, dok istodobno 81,9% građana tvrdi da dijete treba oca i majku za sretno odrastanje. Slično je kod stava prema pobačanju kao ubojstvu i njegovoj ozakonjenosti. Naposljetku, autor ukazuje na daljnu ambivalentnost, naime dvije trećine građana misle da Katolička crkva u Hrvatskoj može dati odgovarajuće odgovore na probleme obitelji, dok istodobno svaki drugi građanin smatra da to Crkva i čini.

Na kraju autor, polazeći od empirijskih podataka, dobivenih teoloških i socioloških spoznaja, nudi određena pastoralna teološka rješenja za trenutno i buduće crkveno djelovanje.

Ključne riječi: brak, obitelj, vrednote, Crkva, građanin, čovjek.

0. Uvod

Tri navedena pojma u naslovu: *obitelj, kriza i vrednote* ukazuju na to da je u ovom članku riječ o međusobno povezanom suodnosu između obitelji, kao čo-

vjekove i društvene primarne grupe odnosno ustanove, i vrednota, kao religijskog, filozofskog i duhovnog stanja koje se, prema općim mjerilima drži dobrim, valjanim i vrijednim. Povezuje ih pojam kriza, koji upućuje na to da se radi, prije svega, o bistranju, kušnji i prosudbi »starih« ili tradicionalnih i o nastajanju »novih«, današnjem čovjeku iznimno važnih vrednota, koje su usko povezane s bračnom i obiteljskom problematikom. Dok se »stare« vrednote napuštaju i zabaćuju, primjerice vjernost zvanju izabranom u mladosti, navezanost na zavičaj u kojem se čovjek rodio i odrastao, dotle se istodobno »nove« otkrivaju i prihvaćaju: ljudska prava, solidarnost, obazrivo ophođenje s prirodom¹. Brak i obitelj »nesumnjivo su temeljne vrednote čovječanstva. Ipak će to nijekati neke skupine tijekom povijesti i danas«². Premda je obitelj »prvi i najvažniji put Crkve«, mjesto ljudskosti i temelj društva³, u njoj kao i u braku imamo opće ljudske konstante i tipično kršćanske odrednice, koje su podložne razvoju. No, svjedoci smo da se u te dvije društvene primarne grupe u suvremenoj civilizaciji unose takve promjene »da je teško govoriti, gledajući sociološki i prema izvanjskim pojavama, o braku i obitelji u tradicionalnim kategorijama«⁴. Usprkos mnogobrojnih kriza kroz koje prolaze te su ustanove u našoj europskoj civilizaciji još uvijek »osnovne i nezastarjele (a vjerujemo u konačnici i nezastarive) jedinice društva«⁵. Istodobno to ne znači da se smije zatvarati oči pred fenomenom propadanja i raspadanja tradicionalnih oblika braka i obitelji. U posljednjim desetljećima 20. vijeka u Europi nastaju trendovi: opadanje zanimanja za sklapanje braka i obitelji, izvanbračna životna zajedništva (nevjenčani parovi), rođenja izvan braka, rastave i rastakanja braka i obitelji, obitelji s jednim roditeljem, ponovna odnosno druga, treća ženidba,⁶ kao i u najnovije vrijeme ozakonjenost jednospolnih brakova u nekim europskim državama. U toj i takvoj civilizaciji, koju sve više karakteriziraju pluralizacija, individualizacija i privatizacija životnih formi i sâm brak ne promatra se, prije svega, »u funkciji djece ili društva, nego u funkciji samoostvarenja dviju osoba. Sustav vrednota modernog društva je snažno individualističkog, narcističkog karaktera«⁷.

¹ A. EXELER, *Jungen Menschen leben helfen. Die alten und die neuen Werte*, Freiburg-Basel-Wien, 1984., str. 32.

² M. VALKOVIĆ, »Društveni utjecaji na brak i obitelj«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1999.), br. 2-3, str. 295-311, ovdje 296.

³ Usp. DIE DEUTSCHEN BISCHÖFE, *Ehe und Familie – in guter Gesellschaft, Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz*, Bonn, 1999., 5, 24.

⁴ M. VALKOVIĆ, *nav. dj.*, (1999.), str. 296.

⁵ G. ČRPIĆ / M. VALKOVIĆ, »Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi«, u: *Bogoslovska smotra* 70 (2000.), br. 1, str. 1-63, ovdje 7.

⁶ Više o tome vidi: J. BALOBAN, »Problem prenošenja kršćanskih vrednota u obitelji«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1998.), br. 1, str. 171-185, osobito 173-176.

⁷ K. KORAČEVIĆ, »Novije promjene u življenju i shvaćanju braka i obitelji«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1999.), br. 2-3, str. 271-281, ovdje 275.

Sve navedene pojave u svezi braka i obitelji već su prisutne i u Hrvatskoj samo ne u tolikom intenzitetu kao u Sjevernoj i Zapadnoj Europi. Hrvatsko društvo, kao i Katolička Crkva u njemu, već su suočene s opadanjem zanimanja za sklapanje brakova, jer se i kod nas događa promjena motiva za sklapanje braka i odgađanje osnivanja obitelji. Po hrvatskim selima ima sve više neoženjenih mladića. Dakako, da se ta pojava uočava i u gradovima. Dok su u Europi postoci rastavljenih brakova i rođene djece izvan braka visoki, osobito u Danskoj i Švedskoj, dotle je, zasada taj postotak u Hrvatskoj daleko niži. U Sjevernoj i Zapadnoj Europi rastavlja se svaki treći, u Americi svaki drugi brak⁸, a u posljednjem desetljeću 20. vijeka stopa divorcитета u Hrvatskoj stabilizirala se na odnosu 6(5):1 što nije bio slučaj u svim desetljećima istoga stoljeća⁹. Za razliku od Europe u kojoj u pojedinim zemljama preko 40,0% djece rode neudate majke (primjerice u Danskoj i Švedskoj) u Hrvatskoj se pak preko 90% djece rađa u braku, što dopušta govoriti o braku kao stožeru demografske budućnosti u našoj zemlji¹⁰. To znači da je brak ustanova, koju ne smije ignorirati nijedna populacijska politika, neovisno o gospodarskom stanju zemlje. Za Crkvu je to pak potvrda da najveći dio njezina corpora čine vjernici, koji uvažavaju tu društvenu ustanovu, usprkos svih teškoća koje ju prate u posljednjim desetljećima. Pastoralno-teološki, spomenuta činjenica obvezuje Crkvu da u svom ne samo teorijskom i proklamativnom govoru, nego i u konkretnom pastoralu oblikuje i provodi pastoralne modele primjerene današnjoj situaciji braka i obitelji. Nastale promjene, kao i one koje će još nastati unutar tih primarnih društvenih grupa, nije dobro tumačiti samo negativno i pasivno u smislu da je Crkva bespomoćna, te da ne može ništa učiniti. Valja polaziti od toga da te promjene uključuju i pozitivne vrednote, kako to u svom dokumentu za obiteljski pastoral ističu talijanski biskupi¹¹. Samo takvim pozitiv-

⁸ Usp. L. E. HESS, »Wandel der Familienstruktur und des generativen Verhaltens in Nord-Süd- und Mitteleuropa seit 1950«, u: W. EDELSTEIN / K. KREPPNER / D. STURZ-BECKER, (Hrsg.), *Familie und Kindheit im Wandel*, Berlin-Brandenburg, Postdam, 1996., Band 2, str. 31–66, ovdje 50.

⁹ Naime, ta je stopa divorcитета u Hrvatskoj imala svoj određeni rast i stabiliziranje, jer 1960. godine iznosila je 10,0%, a osamdesetih godina porasla je na 30%. Usp. V. PULJIZ, »Demografski podaci i strukture obitelji (europsko iskustvo)«, u: *Revija za socijalnu politiku* 2 (1995.), br. 2, str. 123–130, ovdje 126.

¹⁰ Usp. A. AKRAP, »Brak i obitelj u demografskom kontekstu«, u: *Bogoslovska smotra* 69 (1999.), br. 2–3, str. 313–338, ovdje 313. Kretanje broja živorođene djece izvan braka neznatno je osciliralo u Hrvatskoj: oko 5,0% u sedamdesetim godinama, oko 6,0% u osamdesetim i oko 7,5% u razdoblju između 1990. i 1997. godine. Usp. A. AKRAP *nav. dj.*, (1999.), str. 330.

¹¹ U direktoriju za obiteljski pastoral biskupi ovako pišu: »Pozitivnije i vedrije gledanje na ljudsku spolnost; jača svijest osobne slobode, iz koje se onda rađa jasniji zahtjev poštivanja slobode svake osobe, kako u bračnim tako i u obiteljskim odnosima; šire priznavanje dostojanstva žene i njezine uloge u javnom životu; veći naglasak na vrednoti osobnoga odnosa; više svjetsnog stava o poštivanju prava slabijih u samom krugu obitelji; pojačana svijest roditelja o vla-

nim pristupom, tumačenjem i pastoralnim radom Crkva će odgovorno i učinkovito djelovati u pastoralu braka i obitelji, a jednako tako i u humaniziranju ljudskih odnosa, ponašanja i vrednovanja u cjelokupnom društvenom kontekstu.

1. Nužna povezanost između braka i obitelji

Teza 1: *Brak i obitelj su međusobno najuže povezani i jedno na drugo upućeni. Vrednote za uspješan brak pretpostavka su i uspjele obitelji. U većini slučajeva rastava braka, ustvari je i rastakanje obitelji. Trećina ispitanika u Hrvatskoj odobrava rastavu braka. Djeca su, iako ne na prvom mjestu, još uvijek važna vrednota za obje primarne društvene ustanove.*

Svakoj obitelji, bilo tradicionalnog bilo suvremenog tipa, prethodi sklopljeni brak između muške i ženske osobe. Brak bez djece nije još obitelj. Dolaskom prvog djeteta brak se pretvara u obitelj.¹² Ona to ostaje u strogom i užem smislu do odlaska posljednjeg djeteta iz obiteljskog zajedništva i ponovno se pretvara u brak do smrti jednog od bračnih drugova odnosno do eventualne rastave. Dužina trajanja jedne i druge ustanove ovisi o puno čimbenika i u ovo, već u mnogim zemljama postmoderno doba je različita od regije do regije. Dakako, da ima primjera, u kojima se brak nikada nije pretvorio u obitelj, budući da bračni drugovi nisu mogli ili htjeli roditi djecu niti su usvojili dijete/djecu. Za razliku od društvenog govora i mentaliteta, Crkva bi morala jasnije govoriti o komplementarnoj vezi između jedne i druge ustanove, kao i o komplementarnoj ugroženosti jedne i druge, ili pak o njihovom zajedničkom rastakanju (rastavi). Ljudski i psihološki, a isto tako crkveno i pastoralno je različito, ako se rastavlja bračni par bez djece ili se rastavlja obitelj s jednim djetetom odnosno s više djece.

Za 85,3% građana Hrvatske prema »Europskom istraživanju vrednota« – 1999. godine brak nije zastarjela institucija, a za 9,9% jest.¹³ Usporedi li se taj

stojit odgovornosti u svezi s rađanjem i odgojem; obnovljena svijest o potrebi razvijanja prijateljskih susreta i odnosa kao i uzajamne podrške među obiteljima; jasniji naglasak i otkriće crkvene zadaće i društvene odgovornosti svake obitelji; iznenađujuće inzistiranje na značenju obitelji kao mjesta ljudskog rasta kako bračnog para, putem uzajamnog, nerazrješivog i plodnog iskustva ljubavi, tako i djeteta, uključujući rođenje i cjelokupno odgojno djelovanje. To su neke vrednote koje nas ne mogu ostaviti ravnodušnima, već nas trebaju usmjeravati u teološkom razmišljanju, duhovnosti, pastoralnom radu i socijalnom zalaganju.« CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Direttorio di pastorale familiare per la Chiesa in Italia*, Annunciare, celebrare, servire il »Vangelo della famiglia«, Roma, 1993., br. 6.

¹² Nešto je drukčije u slučajevima u kojima dvoje ljudi, koji nisu vjenčani, a zajedno rode dijete. Oni nisu sklopili brak, a žive poput bračnih drugova. Pravno nisu obitelj, premda već prakticiraju obiteljske odnose i ponašaju se kao roditelji.

¹³ J. BALOBAN / G. ČRPIĆ / I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (M). Europsko istraživanje vrednota – EVS 1999.«, u: *Bogoslovska smotra* 70 (2000.), br. 2, str. 191–232, 208.

podatak s podatkom da se preko 90,0% živorođene djece u Hrvatskoj rađa u braku, pouzdano se dolazi do zaključka kako je brak u Hrvatskoj osobna, društvena i crkvena vrednota, iako time još ništa nije rečeno koliko brakova čovjek može sklopiti tijekom svoga života, a što se naslućuje na temelju pitanja: »Može li se opravdati rastava/razvod braka?« Po svom shvaćanju Hrvatska je bliska »Irskoj (10,0% građana Irske smatra brak zastarjelim), Norveškoj (10,0%), Kanadi (13,7%) i SAD-u (8,0%)«¹⁴. Istina jest da je kod mladih i kod građana s fakultetskom izobrazbom nešto veći postotak onih »koji brak smatraju zastarjelom institucijom, no ne postoji značajna razlika«¹⁵. Što proizlazi iz navedene povijesno-sociološke datosti? Pučanstvo u najrazličitijim društvima izrazito visoko pozicionira tu društvenu i religijsku ustanovu. To ujedno znači da se suvremeni Europljanin i suvremeni građanin Hrvatske, u pravilu, ne postavlja protiv braka kao osobne i društvene ustanove i vrednote. Teškoća problema je zapravo u tome što suvremeni čovjek verbalno i deklarativno potvrđuje ono što uvijek ne može ostvariti, što tako često nije spreman, uz veće ili manje žrtve, afirmirati u vlastitoj egzistenciji. Uočava se već povijesno poznati raskorak između religijski proklamiranog te isticanog ideala i konkretne životne zbilje. Što je utjecaj proklamiranog i isticanog ideala na osobni i društveni život čovjeka manji, to je brak kao društvena i religijska vrednota više ugrožen. Jednako tako današnji čovjek redefinira brak s obzirom na njegov oblik i na njegovo trajanje, štoviše i na njegovu spolnu strukturu. Stoga su i posljednja desetljeća 20. vijeka, osobito u Sjevernoj i Zapadnoj Europi, bila obilježena stvaranjem i brojčanim porastom različitih izvanbračnih oblika. Ta zajedništva nisu uvijek imala karakter trajnosti odnosno doživotne veze. I naposljetku, neka takva zajedništva su u nekim europskim zemljama zakonski priznata kao istospolna bračna zajedništva. Za Crkvu i njezino pastoralno djelovanje, navedena povijesno-sociološka zbilja je ambivalentna, jer velika većina se pozitivno odnosi prema toj najstarijoj, ali ne posve zastarjeloj instituciji. U svojoj osobnoj percepciji ta većina polazi od braka kao ideala osobne, religijske i društvene stvarnosti. Uvjerenja su da obitelj nastaje iz braka. No, u istoj mjeri Crkvu zbunjuje što i neki njezini članovi prakticiraju životna zajedništva, koja su, bilo u suprotnosti s poimanjem kršćanskog braka, bilo da uopće nisu usmjerena na brak i obitelj. Crkvu još više zbunjuje što ti različiti oblici životnih zajedništva postaju alternativom, društveno priznatom i zakonski toleriranom odnosno ratificiranom. Sva ta zajedništva, uz problematiku neuspjelih ženidbi, još više kompliciraju i otežavaju klasični pastoral braka i obitelji. Pripu-

¹⁴ Usp. P. ESTER / L. HALMAN / R. DE MOOR, *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 103.

¹⁵ P. ARAČIĆ / K. NIKODEM, »Važnost braka i obitelji u hrvatskom društvu«, u: *Bogoslovska smotra* 70 (2000.), br. 2, str. 291–311, ovdje 298.

štanje takvih osoba sakramentima pokore i euharistije na samom pastoralno-teološkom planu još više komplicira i otežava već postojeću »questio disputata« o članovima Crkve iz neuspjelih ženidbi.

Veoma je zanimljiva korelacija između braka i djece. Na jednoj strani, gotovo dvije trećine ispitanika građana (62,6%) smatra da su brak ili druga stabilna veza nužni za čovjekovu sreću u životu, a na drugoj strani, 71,1% ih drži da tek imanjem djece čovjek postiže smisao u životu, 10,0% se s tim ne slaže, a 15,0% niti se slaže niti se ne slaže s tom tvrdnjom.¹⁶ Iz rečenog proizlazi, a što bi crkveno naviještanje i pastoralna praksa uopće permanentno trebali imati na pameti, da među građanima općenito, ali i među članovima Crkve, dolazi do određene diferencijacije što se tiče braka i obitelji kao vrednote. Premda građani Republike Hrvatske visoko vrednuju obitelj, nešto manje brak, ipak nije zanemarivo da se jedna šestina ne slaže, a jedna šestina niti slaže niti ne slaže da je brak nužan za čovjekovu sreću u životu. Isto tako jedna desetina se ne slaže, a jedna šestina niti slaže niti ne slaže s tvrdnjom da tek s djecom čovjek postiže smisao u svojem životu. Ovo potvrđuje i spoznaja da se djeca kao vrednota nalaze na četvrtom mjestu u istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj«¹⁷ i na petom u »Europskom istraživanju vrednota« – 1999¹⁸. Ispred njih nalaze se vrednote: međusobno poštivanje i uvažavanje, vjernost, razumijevanje i tolerancija, te biti spreman raspravljati o problemima koji se pojave između muža i žene. Ipak 94,4% ispitanika smatra djecu važnom (od toga 61,6% veoma važnom) vrednotom za uspješan brak. Time se i u današnjim danima potvrđuju dva od triju ženidbenih dobara o kojima je govorio već sv. Augustin. Prema Augustinu tri ženidbena dobra jesu: fides (vjernost i jedinstvo), proles (djeca) i sacramentum (nerazrješivost). Ovo ujedno potvrđuje kako brak i obitelj kao zajedništvo počivaju na uzajamnim odnosima, koji uključuju mnoge vrednote, koje su danas osobito na cijeni.

Iako se brak smatra nezastarjelom ustanovom, ipak više od trećine građana (36,3%) i više od polovice studenata (54,9%) opravdava rastavu/razvod braka, dok oko trećine građana i petina studenata ne odobrava razvod braka.¹⁹ To znači da s obzirom na pitanje rastave braka i obitelji ne postoji više homogeno uvjere-

¹⁶ BALOBAN/ČRPIĆ/RIMAC, nav. dj., (2000.), str. 208. »Od onih fakultetski obrazovanih gotovo svaki peti (19,1%) se ne slaže s navedenim i možemo reći kako će oni biti skloniji neslaganju s tim da bi čovjek trebao imati djecu da bi mu život imao smisla, za razliku od onih s osnovnim obrazovanjem, koji takvo stajalište zastupaju u 5,6%.« ARACIĆ/NIKODEM, nav. dj., (2000), str. 303.

¹⁷ Usp. J. BALOBAN / G. ČRPIĆ, »Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998.), br. 4, str. 619–640, ovdje 621.

¹⁸ Usp. J. BALOBAN / G. ČRPIĆ, »Bitne vrednote za uspješan brak u Hrvatskoj«, u: *Bogoslovska smotra* 70 (2000.), br. 2, str. 313–341, ovdje 316.

¹⁹ Usp. ČRPIĆ/VALKOVIĆ, nav. dj., (2000.), str. 10.

nje niti u društvu niti među članovima Crkve, ako se ima pred očima spoznaja da je preko 85,0% građana Hrvatske izjavilo da pripada Katoličkoj Crkvi. Shodno tome, i među članovima Crkve razvija se trend koji odobrava rastavu, neovisno o tome što Crkva naučava nerazrješivost braka i nemogućnost pristupanja sakramentima rastavljenim i ponovno civilno vjenčanim kršćanima.

U većini slučajeva rastava braka je zapravo rastakanje postojeće obitelji. U današnjem vremenu kada se govori o rastavi i nesvjesno u prvi plan dolaze bračni drugovi. Govori se o rastavljenim i raspalim brakovima, a rijeđe o razorenim i rastavljenim obiteljima. Bračna i obiteljska stvarnost, te statistički pokazatelji tjeraju nas da govorimo o rastavi odnosno razaranju jedne i druge primarne ustanove. Primjerice, u razdoblju od 1983. do 1997. godine u razvedenim brakovima u Hrvatskoj bilo je 45.866 djece. Od svih tih razvedenih brakova 60% imalo je jedno dijete, 35% dvoje, a 5% imalo je troje ili više djece.²⁰ Ili pojašnjeno na primjeru dviju godina, u Hrvatskoj je između 1995. i 1997. godine bilo 11.747 ukupno rastavljenih brakova, od čega 4.494 bez djece, 4198 s jednim djetetom, 2.648 s dvoje djece i 407 s troje i više djece.²¹ Prevedeno u postotke znači da je u tom razdoblju u Hrvatskoj bilo 38,26% razvedenih brakova bez djece i 61,74% brakova s djecom. Navedeno samo potvrđuje tezu da se u Hrvatskoj već u posljednjoj dekadi drugoga tisućljeća uvriježio trend, koji govori da se ne rastavlja samo brak, dakle bračni drugovi, već da se kod velikog dijela razvoda radi o raspadanju obitelji. Ono što je zabrinjavajuće kod tog procesa je što se polako približavamo tomu da blizu dvije trećine razvedenih brakova jesu već formirane obitelji. Uz taj ljudski, bračni i obiteljski problem paralelno nastaje i pastoralni problem. Najveći dio rastavljenih supružnika odnosno očeva i majki ulazi u drugi civilni brak. Budući da veliki dio njih kao kršćani imaju već jednu valjano sklopljenu crkvenu ženidbu, nije im dopušten pristup sakramentima.²² Stoga je pomalo pretjerano i upitno ako pastoralni djelatnici previše upadljivo inzistiraju na praksi da roditelji i kumovi, kako prvopričesnika tako i potvrđenika, obavezno pristupaju sakramentu. Prevelikim i upadljivim inzistiranjem nerijetko se postiže kontra učinak, kako kod djece tako i kod roditelja koji žive u neredovitim situacijama o kojima govori apostolska pobudnica »Familiaris consortio«. Ne nalazi se Kristova Crkva u svijetu s obzirom na ovakve slučajeve pred dva putokaza i puta, naoko suprotna, a u biti dopunska –kako to ističe Marijan Val-ković. Prema njegovu mišljenju, Crkva treba, s jedne strane neustrašivo naviještati Isusovu zapovijed o nerazrješivosti, a s druge strane je prisiljena da »u svom

²⁰ Usp. AKRAP, *nav. dj.*, (1999.), str. 334.

²¹ Usp. isto, str. 334.

²² Usp. IVAN PAVAO II., *Obiteljska zajednica »Familiaris consortio«*. *Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1981., KS, dokumenti 64, t. 84.

pastoralnom postupanju računa i s polovičnim mjerama i ostvarenjima, sa stano-
vitim 'kompromisima', ne da ih kao takve opravda nego da ih realistički prihvati
kao polaznu točku daljnjeg napretka i rasta. Na to je navodi kako milosrđe pre-
ma slabim i krhkim ljudima tako i spoznaja da joj se tako pruža mogućnost pa-
storalnog djelovanja²³.

2. Obitelj – važna društvena vrednota i ustanova

*Teza 2: U Hrvatskoj se obitelj shvaća i prihvaća ne samo kao dobro poje-
dinca i malih skupina, nego kao opće dobro. Hrvatski građani su velikim dijelom
zadovoljni svojom obitelji, premda su zabrinuti za njezine životne uvjete i spre-
mni su doprinosti poboljšanju tih uvjeta. Zalažu se za jače isticanje obitelji u
budućnosti. Najveći dio ih misli da je jedna od temeljnih zadaća države briga o
obitelji.*

Ako je obitelj u Hrvatskoj za 78,9% građana veoma važna i za 19,4% važna
u njihovu životu²⁴, onda to potvrđuje tezu da, s jedne strane, ta temeljna i primar-
na društvena ustanova nije zastarjela, i s druge strane, da je ona veoma visoko
pozicionirana u svijesti hrvatskih građana, usprkos svim mogućim promjenama
kojima je podložna, te pored svih neuspjeha koji se događaju pojedincima unutar
obitelji. Samim tim obitelj se ne prihvaća i ne tumači kao povijesni i sociološki
konstrukt koji je osuđen na odumiranje u modernom i postmodernom društvu,
usprkos slabljenju i gubljenju raznih funkcija obitelji prema društvu i usprkos
mijenjanju unutarobiteljskih funkcija, te usprkos svim modernizacijskim i globa-
lizacijskim stresovima. Zanimljivo je da se do gotovo istih rezultata došlo u zem-
ljama s većinskom katoličkom populacijom (primjerice Italija, Irska i Poljska).
A i u ostalim zemljama Zapadne Europe obitelj je visoko pozicionirana tako da
velika većina pučanstva tih zemalja (preko 80%, izuzev Njemačke i Portugala
gdje je postotak niži) smatra obitelj veoma važnom u svojem životu.²⁵

Čimbenik zadovoljstva u obiteljima jednako tako visoko kotira u hrvatskoj
populaciji, budući da je 83,2% građana i 79,5% studenata zadovoljno svojim
obiteljima. U građana su »znatno korelirani dob, obrazovanje i materijalni status,
pa možemo reći kako su mlađi, obrazovaniji i s većim obiteljskim prihodima
ujedno i oni koji češće izjavljuju da su zadovoljni svojom obitelji. U studentskoj
populaciji razlika je jedino s obzirom na spol. Studentice su nešto zadovoljnije

²³ M. VALKOVIĆ, »Problematika neuspjelih ženidbi. Razvedeni i civilno vjenčani«, u: *Bogo-
slovska smotra* 49 (1979.), br. 1–2, str. 113–142, ovdje 140.

²⁴ Usp. BALOBAN/ČRPIĆ/RIMAC, nav. dj., (2000.), str. 191.

²⁵ Usp. ESTER/HALMAN/DE MOOR, nav. dj., (1994.), str. 106–107.

svojim obiteljima»²⁶. Za razliku od zadovoljstva zabrinutost za obitelj je puno diferenciranija i pokazuje svojevrsnu stupnjevitost u hrvatskoj populaciji te je, najvjerojatnije, odraz društveno-povijesnog i gospodarstveno-razvojnog trenutka. Odgovori na pitanje »U kojoj ste mjeri zabrinuti za životne uvjete Vaše obitelji?« raspršili su se na sljedeći način: veoma zabrinut – 38,6%, dosta zabrinut – 31,6%, do određene mjere – 20,3%, ne previše – 8,5% i uopće nisam zabrinut – 0,9%.²⁷ Podaci potvrđuju da zabrinutost za obitelj vlada kod 90,5% građana s tim da gotovo svaki deseti isto nije posve bezbrižan i nezabrinut za životne uvjete svoje obitelji. Ovim postocima ništa nije rečeno o kojim vrstama zabrinutosti se radi i koje dimenzije zabrinutosti prevladavaju, da li one u svezi s podizanjem i školovanjem djece, devijatnim ponašanjem nekog obiteljskog člana, zaposlenjem, stanom, primjerenim prihodima i slično. Sve te dimenzije su brizantno zanimljive u specifičnoj gospodarskoj i političkoj situaciji u kojoj građani trenutno žive posljednjih godina. Hrvatski građani najmanje su zabrinuti za životne uvjete Europljana i imigranata u Hrvatskoj, a uz obitelj veoma su zabrinuti za bolesne i nemoćne (69,6%), nezaposlene (69,4%) i starije ljude (67,8%). Upravo na matrici zabrinutosti za obitelj razumljiva je iznimna raspoloživost hrvatske populacije za mijenjanje i poboljšanje životnih uvjeta svoje najbliže obitelji. 98,3% građana je spremno nešto poduzeti kako bi poboljšalo uvjete svoje najbliže obitelji.²⁸

Polazeći od čimbenika važnosti obitelji u životu građana, kao i od čimbenika ugroženosti životnih uvjeta obitelji i poboljšanja tih uvjeta, napose je zanimljiv čimbenik jačeg isticanja obiteljskog života. Građani priželjkuju i smatraju taj čimbenik dobrodošlom promjenom u načinu života u bližoj budućnosti. Čak 88,9% ih to smatra dobrom, a svega 6,9% nebitnom promjenom.²⁹ Poslije jednostavnog i prirodnog stila života (94,4%) to je, zapravo, najpriželjkivanija promjena.

Iz dosada navedenog slijedi da hrvatskim građanima obitelj nije iznimno važna vrednota samo u deklarativnom smislu. U njoj oni prepoznaju i priznaju životno zajedništvo za osmišljenje vlastite egzistencije, ali i egzistencije drugih, ustvari obiteljskih članova. Priželjkuju da se ona i u budućnosti stavlja među političke, društvene, obrazovne, socijalne i druge prioritete. To je indirektna poruka svima odgovornima u društvu: na političkoj i obrazovnoj, na gospodarskoj i socijalnoj, na crkvenoj i medijskoj razini.³⁰ Nadalje, građani su svjesni da ta obi-

²⁶ ČRPIC/VALKOVIĆ, nav. dj., (2000.), str. 11.

²⁷ Usp. BALOBAN/ČRPIC/RIMAC, nav. dj., (2000.), str. 223.

²⁸ Usp. isto, str. 224.

²⁹ Usp. isto, str. 214.

³⁰ Zasada svi ti odgovorni ne stavljaju obitelj u svoje prioritetne strategije i primarne brige, što dugoročno gledano, ne će ostati bez negativnih posljedica po obitelj, Crkvu i društvo u cjelini.

telj ne funkcionira optimalno i za njih poželjno. Svjesni su narazličitijih vrsta ugroženosti koje prate tu primarnu društvenu ustanovu od njezinog početka sve do svršetka. Ta svjesnost je kod pučanstva diferencirana i obuhvaća više stupnjeva. Ugroženost je veoma usko povezana s čimbenikom raspoloživosti da se mijenjaju odnosno poboljšavaju životni uvjeti. Drugim riječima, građani se ne mire s postojećim i postignutim. Ili, priželjkuju da bude bolje, lakše i ljepše barem njihovoj djeci, ako to njima nije bilo posve moguće. Isto tako pokazuju visoki senzibilitet za nemoćne i bolesne, nezaposlene i starije osobe. Te tri grupacije su, ustvari, krucijalni problemi trenutnog hrvatskog društva. Oni su primarne gospodarsvene i političke, socijalne i humane zadaće odgovornih političkih, crkvenih i drugih nevladinih struktura, ali i građana kao pojedinaca.

U tom kontekstu treba čitati i vrijednosne stavove građana grada Zagreba i Zagrebačke županije. Od svih ispitanika 91,5% smatra da briga o obitelji treba biti temeljna zadaća države.³¹ Ta vrednota nalazi se na prvom mjestu rang liste prihvaćenosti. Ona je jednako prihvaćena i podržavana od svih svjetonazorskih skupina. Potvrđuje da današnji čovjek ne može bez institucionalnog i društvenog podupiranja voditi cjelovitu brigu o svojoj obitelji, drugim riječima, da se on i na početku trećeg tisućljeća zalaže za asistencijsku ulogu države s obzirom na obitelj: od dječjih vrtića, preko školovanja do socijalnog zbrinjavanja. Ta težnja najviše je povezana sa zahtjevom za socijalnom državom, koja ili posve ili velikim dijelom vodi brigu o nemoćnima, a posebno o starim članovima brakova i obitelji. Ako se ima pred očima podatak da je dvije trećine hrvatskih građana uvjerenja da Crkva može dati odgovore na probleme obiteljskoga života, tada se može reći da građani isto tako i od Crkve traže asistencijsku ulogu u najrazličitijim vidovima. To je u suprotnosti s predviđanjima Pierpaula Donatija, u crkvenim krugovima priznatog talijanskog sociologa koji zastupa tezu da se, posebno u Europi, nazire napuštanje asistencijskog, dosada dominantnog modela pomoći obitelji od strane države i Crkve.³² Prema Donatiju, obitelj bi trebala kao protagonist tražiti svoje mjesto u civilnom društvu. Posebno u traženoj brizi države o obitelji Labus vidi određenu proturječnu ambivalentnost kada upozorava da ispitanici jednu te istu vrednotu smještaju u dva »gotovo potpuno suprotstavljena odnosa: dok se odluka o osnivanju obitelji i ulasku u brak doživljavaju kao osobne slobode, u koje se država (ili Crkva) nemaju pravo miješati, dotle se već postojeća

³¹ M. LABUS, »Vrijednosne orijentacije u hrvatskom društvu«, u: *Sociologija sela, Supplement: Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu*, 38 (2000.), br. 1–2 (147/148), str. 169–203, ovdje 180. Autor upotrebljava sljedeću tipologiju: uvjereni vjernici (50,5%), religiozni (34,5%), ostali (nereligiozni) 14,9% ispitanika. Usp. LABUS, *nav. dj.*, (2000.), str. 174.

³² Usp. P. DONATI, »La famiglia in Europa: comprendere la sua morfogenesi e le sue potentialità«, u: *Notiziario dell' Ufficio Catechistico Nazionale, Quaderni della Segreteria Generale CEI*, 3 (1999.), br. 28, str. 23–54, ovdje 48.

obitelj doživljava kao institucija o kojoj država treba brinuti i pomagati je, što je kao vrednota ugrađeno i u Ustav Republike Hrvatske kao socijalne države»³³.

3. Određena proturječna ambivalentnost u sustavu vrednota s obzirom na obitelj

Teza 3: U Hrvatskoj se s obzirom na obitelj uočava proturječna ambivalentnost u sustavu vrednota, koja se očituje u raskoraku između kršćanskog ideala i životne zbilje, u raskoraku između verbalno iskazivanog i osobno življenog, te u prilagodbi dogadanim trendovima u svijetu, pri čemu se prihvaćanje vrednota kao objektivnog dobra sve više suvjetuje sa individualnim uvjerenjem, te osobnom koristi i profitabilnošću.

Izrečena teza najbolje potvrđuje krizu i promjenu određenih vrednota, kako u društvu tako i u obitelji. To se najviše očituje u proturječnoj ambivalentnosti unutar sustava vrednota. Ta ambivalentnost ima dvije razine. Na prvoj razini kod svakog čovjeka, a jednako tako i kršćanina, događa se određeni raskorak između njegovog životnog odnosno kršćanskog ideala i konkretne životne zbilje; između onog što pojedinac verbalno iskazuje, zastupa i proklamira i onog što konkretno osobno uspijeva živjeti. Najveći dio ljudi u Hrvatskoj pozitivno je otvoren prema braku i obitelji. Smatra ih nezastarjelim ustanovama koje, uz sve svoje povijesne uvjetovanosti, nadilaze pojedini povijesni i društveni trenutak. Kod tog najvećeg dijela građana, a kod kršćana posebno, obitelj je životni ideal prema kojem se teži i kojeg se želi ostvariti. U prihvaćanju ideala i u težnji prema njemu kršćani se poistovjećuju s evanđeoskim odrednicama i s učenjem Crkve o braku i obitelji. No, kad taj ideal počne slabiti, a što se nerijetko događa kada ga životna zbilja postavi u pitanje te dođe do rastave braka odnosno do rastakanja obitelji, onda, s jedne strane, za takve osobe ideal postaje nedostižnim jer se nije uspjelo u njegovom konkretnom ostvarenju, a s druge strane, on može prestati biti idealom, ako se ulazi u drugu bračnu zajednicu i stvara se novu obitelj. Isto tako čovjek koji ima iznimnih teškoća u obitelji ili koji uopće nije uspio u svojoj obitelji jer mu s raspala iz bilo kojih razloga, i dalje može verbalno zastupati i proklamirati vrijednosni sustav obitelji bez obzira što sâm ne uspijeva u potpunosti živjeti taj vrijednosni sustav. To znači da rastavljene osobe bez djece, kao i osobe čija se postojeća obitelj raspala, mogu i moraju proklamirati mogućnost uspjelog braka i uspjele obitelji. Njihova proklamacija i pozitivno verbalno iskazivanje nije samo formalno, nego ima za prvi cilj da im uspije drugi brak odnosno druga obitelj. Drugi cilj je najuže povezan sa željom da njihova djeca imaju uspjeti brak odnosno uspjelu obitelj, zapravo da djeca izbjegnu, ako

³³ LABUS, *nav. dj.*, (2000.), str. 181.

je moguće, sudbinu svoga roditelja ili pak obaju roditelja. Prilagodba događanim trendovima u svijetu s obzirom na rastavu brakova i rastakanje obitelji nije nužno dovoljno obrazloženje i dovoljna utjeha.

Na drugoj razini kod određenog dijela populacije, a što potvrđuju empirijski podaci, prisutna je proturječna ambivalentnost u sustavu vrednotâ koja se upadljivo očituje u prilagodbi tekućim trendovima u svijetu te koja relativizira vrednote kao opće dobro ili ih pak redefinira do te mjere da ih posve prilagođuje individualnim uvjerenjima, povezujući ih s osobnom koristi i profitabilnošću. Koliko je ta ambivalentnost povezana s procesom individualizacije i drugim procesima, to bi trebalo još istražiti. Svakako je ta ambivalentnost u sebi proturječna, jer, primjerice, postulira se apsolutna sloboda žene i istodobno neokrnjeno pravo djeteta na cjelovit odgoj i oba roditelja. Ili, vjeruje se da je pobačaj zlo i prekid života, dok se istodobno zagovara/dopušta pobačaj.

Tako 65,9% građana Hrvatske odobrava ženi da ima dijete kao samohrana majka i bez stabilne veze s muškarcem.³⁴ Po stjecanju djeteta/djece bez stabilne bračne veze Hrvatska je na samom vrhu Europe. Hrvatska se približila Španjolskoj i Danskoj, ali nijednoj zemlji Istočne Europe.³⁵ Nepraktikanti (ne idu na misu) i prigodni praktikanti (na misu ponekad) skloniji su odobravanju majčinstva bez braka, dok su redoviti praktikanti (tjedno i češće idu na misu) skloniji neodobravanju takve životne opcije.³⁶ Podatak da dvije trećine građana odobravaju ženi dijete bez stabilne bračne veze nalazi se u proturječju s podatkom kada 81,9% građana tvrdi da dijete treba oca i majku da bi sretno odraslo, dok se s tim ne slaže samo 15,2%.³⁷ Slična proturječna ambivalentnost očituje se ako se usporede podaci o pobačaju. Prema istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj«, usporedbom dviju tvrdnji, naime »da je pobačaj zlo« i »da se njime prekida započeti život« proizlazi »da 80,6% populacije drži da je abortus ubojstvo, jer se prekida ljudski život, ali čak 64,4% te iste populacije daje mogućnost ženama da odlučuju o pobačaju«³⁸. U istraživanju provedenom u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji 72,4% ispitanika se izjasnilo protiv toga da se abortus zabrani zakonom.³⁹ Taj

³⁴ Usp. BALOBAN/ČRPIĆ/RIMAC, *nav. dj.*, (2000.), str. 208. Postavljeno pitanje je glasilo: »Ako žena želi imati dijete kao samohrana majka i ne želi stabilnu vezu s muškarcem, odobravate li joj to ili ne?« Odgovori su bili: odobravam (65,9%), ne odobravam (16,2%), ovisi (17,0%), ne znam (0,8%) i nema odgovora (0,1%). Isto, str. 208.

³⁵ Usp. ESTER/HALMAN/DE MOOR, *nav. dj.*, (1994.), str. 221. U Istočnoj Europi podaci se kreću od 11,8% u Poljskoj do 45,6% u Bugarskoj.

³⁶ Usp. ARAČIĆ/NIKODEM, *nav. dj.*, (2000.), str. 306.

³⁷ Usp. BALOBAN/ČRPIĆ/RIMAC, *nav. dj.*, (2000.), str. 207.

³⁸ S. BALOBAN / G. ČRPIĆ, »Pobačaj i mentalitet u društvu«, u: *Bogoslovska smotra* 68 (1998.), br. 4, str. 641–654, ovdje 646.

³⁹ Usp. LABUS, *nav. dj.*, (2000.), 179. Protiv zabrane pobačaja je 57,7% uvjerenih vjernika, 85% religioznih i 93,3% ostalih. Usp. LABUS (2000.), str. 179.

prosjeck je veći od onoga u istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj« u kojem 24,9% drži da bi pobačaj trebalo zakonom zabraniti, a 55,2% je protiv zakonske zabrane, a 18,4% ne može se odrediti o tom pitanju.⁴⁰ Prema »Europskom istraživanju vrednota« – 1999., »kad žena nije udana« odobrava pobačaj 57,4%, a ne odobrava 30,2%; »kad vjenčani par ne želi imati više djece« odobrava abortus 53,1%, a ne odobrava 36,0%.⁴¹

Iz predočenih podataka proizlazi nekoliko spoznaja. Prvo, hrvatski građani velikim dijelom pokazuju određeno nepostojanje konzistencije unutar vrednota koje osobno smatraju važnima i poželjnima, bilo u svojem osobnom životu bilo u braku odnosno u obitelji. Shvaćaju i prihvaćaju pojedine vrednote odvojeno, bez njihove nužne međuovisnosti i potrebne komplementarnosti. Drugo, građani pokazuju očiglednu proturječnu ambivalenciju s obzirom na pojedine vrednote, primjerice posvemašnje dobro djeteta koje je ugroženo apsolutnom slobodom žene/majke koja se svjesno odlučuje protiv stabilne bračne veze, odnosno standardnih obiteljskih okvira u kojima dijete ima puni razvoj. Ili, kada se začeti i nerođeni život kao vrednota istodobno postavlja u pitanje traženjem odnosno dopuštanjem pobačaja. Treće, iako se djeca prihvaćaju kao visoko cijenjena vrednota, ipak pobačaj se uzima kao sredstvo planiranja obitelji i određivanja broja djece u obitelji. Dakako, da ovdje određenu ulogu igra i suvremena svijest koja ne govori o začetom djetetu, rijeđe o začetom životu, a najčešće o začetom plodu/zametku, kome se odmah ne priznaju sva svojstva djeteta. Četvrto, može se govoriti o nazočnosti jedne suvremenije svijesti koja korelira s etičkim stajalištima demokratskih društava na Zapadu. Ta je svijest u Hrvatskoj još više razvijena nego demokratski procesi i demokratska procedura. Peto, već desetljećima postoji znatan raskorak između životnog/kršćanskog ideala i konkretne životne zbilje u svezi s brakom i obitelji. Drugim riječima, te dvije temeljne društvene i crkvene ustanove prihvaćaju se načelno i proklamativno čak i u njihovim evanđeoskim odrednicama, ali njihovo ostvarenje nerijetko je daleko od tih evanđeoskih i crkvenih ideala. Šesto, postojeća proturječna ambivalentnost u sustavu vrednota s obzirom na obitelj poziva Crkvu da priđe iz modela karanja i žigosanja koji je bio povezan s pozivom na sakramentalno obraćenje u model pastoralnog praćenja i stupnjevitog crkvenog i župnog zajedništva i zamjetljive kršćanske/crkvene solidarnosti s osobama koje često i same trpe zbog te proturječnosti. Tu će biti riječ i o stanovitim »kompromisima«, o kojima govori M. Valković.

⁴⁰ Usp. S. BALOBAN / G. ČRPIĆ (1998.), str. 647.

⁴¹ Usp. BALOBAN/ČRPIĆ/RIMAC, nav. dj., (2000.), str. 210.

4. Pozicija Crkve u odnosu na obitelj

Teza 4: *Odnos između obitelji i Crkve je usko povezan. Crkva je zainteresirana za obitelj kao svoju bazičnu strukturu,⁴² a obitelj na Crkvu usmjeruje razna očekivanja. U suvremenoj hrvatskoj situaciji blizu dvije trećine građana je uvjerenja da Katolička crkva u Hrvatskoj može dati odgovarajuće odgovore na probleme u obitelji, svaki drugi građanin smatra da to isto Crkva i čini i gotovo dvije trećine je uvjerenja da Crkva treba govoriti o pojedinim pitanjima spolnog morala.*

U odnosu na obitelj kao izrazito važnu i neospornu crkvenu i društvenu vrednotu Katolička crkva ima personalistički pristup. Ona u obitelji prepoznaje i priznaje ljubavljvu zasnovanu i oživotvorenu zajednicu osoba, tj. bračnih drugova, muža, žene, roditelja i djece, rodbine.⁴³ Crkva je svjesna da već u obitelji raste i razvija se čovjekova osobnost i početna društvenost; da se stječu prva iskustva međusobnog poštivanja i uvažavanja, razumijevanja i tolerancije, spremnosti na razgovor i dijalog, zauzimanja za zajedničke interese, solidarnosti svekolike vrste i slično. Već u obitelji uči se i stječe prvo iskustvo bitnih vrednota za kasniji uspješan život i brak, za uspješnu vlastitu obitelj. Svakako da su obiteljski članovi, osobito djeca, u onim slučajevima gdje obitelji nešto ili puno toga od navedenih vrednota nedostaje, u svojevrsnom hendikepiranom položaju i krnjem iskustvu optimalnog vrijednosnog sustava. Može se reći da su obostrana očekivanja, kako sa strane obitelji tako i sa strane Crkve, jednostavno opravdana, čak i poželjna. S tim u svezi je opravdano pitanje brine li se Crkva za suvremenu obitelj, kao i pitanje brine li kršćanska obitelj o suvremenoj obitelji.

Nesporno je da Crkva treba pomagati obitelj u evangelizacijskom, edukativnom i socijalno-karitativnom smislu da bi obitelj mogla biti ne samo adresat kome se tradira određene ljudske i kršćanske vrednote, nego i mjesto učenja i prihvaćanja tih vrednota. U Hrvatskoj je obitelj još uvijek povlašteno i najutjecajnije mjesto religijskoga odnosno religioznoga socijalizacijskog procesa ili vjerničkog odgoja. To potvrđuje podatak da 72,8% građana izjavljuje »kako je obitelj najviše utjecala na njihovu religioznu formaciju«⁴⁴. U studenata taj postotak

⁴² II. vatikanski koncil naziva obitelj »kućnom Crkvom« odnosno »domaćim svetištem«. Usp. Dogmatska konstitucija o Crkvi »Lumen gentium«, t. 11 i Dekret o apostolatu laika »Apostolicam actuositatem«, t. 11. Vidi oba dokumenta u: *Dokumenti II. vatikanskog sabora*, Zagreb, 1970.

⁴³ Usp. IVAN PAVAO II. (1981.), t. 18. Vrednota ljudske osobe i vrednota međusobne ljubavi su dva stožera kršćanske obitelji, ali i obitelji općenito. Stoga navedena papina Pobudnica ističe: »Kao što bez ljubavi obitelj nije zajednica osoba, tako bez ljubavi obitelj ne može živjeti, rasti niti se usavršavati kao zajednica osoba.« IVAN PAVAO II. (1981.), t. 18.

⁴⁴ Usp. M. VALKOVIĆ / G. ČRPIĆ / I. RIMAC, »Pregled postotaka i aritmetičkih sredina (MEAN), istraživanja VJERA I MORAL U HRVATSKOJ«, u: *Bogoslavska smotra* 68(1998), br. 4, str. 483–511, ovdje 468. Gotovo svaki peti (19,2%) došao je sam do tog vjerskog osjećaja, neznan tan utjecaj imali su svećenik i prijatelji. Usp. VALKOVIĆ/ČRPIĆ/RIMAC, nav. dj., (1998.), 486.

pada, no još uvijek je preko 50% onih koji smatraju da na njihovu religioznu formaciju najviše utječe obitelj.⁴⁵ Analogno se može zaključiti da je obitelj od velike, ako ne i presudne važnosti kod prenošenja ostalih za čovjeka i njegovu budućnost relevantnih vrednota. Isto tako, što je u sebi više uzdrmana i na izvanjske utjecaje sve manje otporna, to je veća mogućnost i opasnost da obitelj manje uspijeva u življenju i tradiranju željenih, bilo klasičnih bilo suvremenih vrednota. Povezano s tim, pitanje primjerene katehizacije obitelji nije više retoričko i načelno pitanje, već je krucijalno pitanje prenošenja vjerskih i moralnih vrednota unutar obitelji.

Obitelj je pozitivno raspoložena prema Crkvi. Prema istraživanju *Aufbruch* 68,0% hrvatskih građana smatra da Katolička crkva može dati odgovore na probleme obiteljskoga života.⁴⁶ Tim postotkom hrvatski građani u svojim očekivanjima prema Crkvi nadilaze očekivanja građana ostalih devet tranzicijskih zemalja u kojima je prosjek očekivanja puno niži, naime 43% ispitanika očekuje pozitivnu i djelotvornu pomoć od Katoličke crkve na tom području.⁴⁷ Oko polovice građana pak smatra da Katolička crkva u Hrvatskoj daje zadovoljavajuće odgovore na probleme u obitelji: 53,7% prema istraživanju »Vjera i moral u Hrvatskoj« i 47,9% prema europskom istraživanju – EVS 1999. Studentska populacija je kritičnija i zahtjevnija u odnosu na Crkvu. Samo 34,5% pitanih studenata je uvjerenja da Crkva daje zadovoljavajuće odgovore na probleme u obitelji, a 33,3% smatra da ne, dok je 31,5% neodlučno te se opredjelilo za odgovor »niti da niti ne«. ⁴⁸ Među onima koji smatraju da Crkva adekvatno odgovara na probleme, najviše ima starijih preko 59. godine života (68,4%), više žena (61,2%) nego muškaraca (50,5%), više građana s osnovnim obrazovanjem (68,5%).⁴⁹

Polozicija Crkve u odnosu na obitelj s obzirom na vrijednosni sustav u svijetu je najdelikatnija i najosporavanija na području spolnoga morala. Tu se već dogodio najveći rascjep između učenja Crkve i praktičnog življenja današnjeg čovjeka. Događa se, ustvari, prešutni disens između tolikih vjernika i njihove učiteljske Crkve. Za očekivati je da će ta disencija potrajati i rasti, a ne da će se smanjivati u narednim godinama i desetljećima. Ona će biti trajniji problem, ponekad

⁴⁵ Usp. ČRPIĆ/VALKOVIĆ, nav. dj., (2000.), str. 8.

⁴⁶ Usp. M. TOMKA / P. M. ZULEHNER, *Religion in den Reformländern Ost(Mittel)Europas. Gott nach dem Kommunismus*. Ostfildern, 1999., str. 109, tablica 23. U istraživačkom projektu *Aufbruch* sudjelovalo je desetak zemalja u tranziciji: bivša Istočna Njemačka, Hrvatska, Litva, Poljska, Rumunjska, Slovačka, Slovenija, Češka, Ukrajina i Mađarska.

⁴⁷ Usp. TOMKA/ZULEHNER, nav. dj., str. 108, tablica 12.

⁴⁸ Usp. ČRPIĆ/VALKOVIĆ, nav. dj., (2000.), str. 9. U Europi se taj kritički stav prema institucijama općenito tumači kao posljedica individualiziranog društva. Usp. ESTER/HALMAN/DE MOOR, nav. dj., (1994.), str. 230.

⁴⁹ Usp. ARAČIĆ/NIKODEM, nav. dj., (2000.), str. 297.

teško rješiva pastoralna dilema za mnoge pastoralne djelatnike. S porastom ili učvršćivanjem procesa individualizacije rast će odnosno učvršćivat će se i ta disencija. Polazeći od te činjenice posebno je zanimljivo u kojoj mjeri hrvatski građani prihvaćaju moralni autoritet Crkve u pojedinim pitanjima spolnosti. Građani i studenti bili su pitani: »Smije li Crkva govoriti o predbračnim odnosima, kontracepciji i homoseksualnosti?« U općoj populaciji 71,8% je uvjerenja da Crkva ima pravo govoriti o predbračnim odnosima, 60,3% misli da se to pravo odnosi i na kontracepciju i 56,5% smatra da Crkva može govoriti o homoseksualnosti, dok 57,0% studenata to pravo Crkvi pridaje u svezi s predbračnim odnosima, 49,9% u svezi s kontracepcijom i 49,6% u svezi s homoseksualnošću.⁵⁰ Navedeni rezultati nam pokazuju da hrvatski građani, pa i studenti, »još uvijek smatraju predbračne odnose moralnim pitanjem o kojem se Crkva može i treba određivati, dok manji postotak drži da to vrijedi s obzirom na kontracepciju i homoseksualnost, koju vjerojatno dijelom povezuju s nekoliko afera na spolnom području u susjednoj austrijskoj Crkvi. Ipak, možemo reći kako 50% populacije tu ostavlja Crkvi velik prostor punog izricanja moralnih sudova, što nije zanemarivo«⁵¹. Pastoralno djelovanje Crkve na ovom području nalazi se pred starim iskušenjima i novim izazovima.

5. Namjesto zaključka

Društvene i humanističke znanosti, uz postojeći teološki instrumentarij, pojačaju teologiji i teolozima da na temelju znanstvenih kriterija i prosudbi još više upoznaju konkretno i stvarno stanje braka i obitelji u hrvatskom društvu. Upravo teolozima, kako teoretičarima tako i praktičarima preostaje drugi korak, naime razvijanje određene pastoralne strategije pastoralna braka i obitelji na temelju raspoložive pastoralno-teološke metode. Uloga i zadaća župnikâ, pastoralnih djelatnikâ i profesorâ teologije su komplementarne naravi. Suvremena kriza i promjena vrednotâ pogađa jedne i druge. Krizom svih vrednota najviše je pogođen čovjek kao pojedinac i njegova primarna društvena skupina – brak i obitelj. Kriza vrednotâ u svim svojim stupnjevima i pojavama nije jednako i na isti način raširena u svim dijelovima staroga kontinenta. Stoga se može govoriti o svojevrsnom parcijalnom/lokalnom pristupu toj krizi, ne gubeći dakako iz vida elemente univerzalne ili globalizacijske krize vrednotâ. U tom kontekstu nužno je gledati i lokalnu Crkvu u Hrvatskoj i njezino reagiranje, ponašanje i djelovanje s obzirom na transformaciju vrednotâ. S tim u svezi nekoliko zaključnih promišljanja.

⁵⁰ Usp. ČRPIĆ/VALKOVIĆ, nav. dj., (2000.), str. 5.

⁵¹ Usp. isto, str. 5.

01. Obitelj kao vrednota veoma je visoko pozicionirana u Hrvatskoj, budući da 98,8% građana misli da je obitelj važna u njihovom životu. Istodobno 88,9% tih građana zalaže se da se u budućnosti jače ističe čimbenik obitelj. Poruka za Crkvu je više nego jasna. Hrvatski građanin nije digao ruke od obitelji. U isto vrijeme poručuje državi i Crkvi da se više posvete toj primarnoj grupi, ne štedeći vrijeme, financijska sredstva i ljudski potencijal, te radikalno prelazeći s riječi na djela. Ujedno je to poruka sredstvima javnog priopćavanja, kao i raznim nevladinim udrugama da pozitivno i edifikativno pristupaju obitelji, a manje sa senzacionalističkih, parcijalnih i profitabilnih interesa.

02. Čak 94,4% građana Hrvatske smatra djecu važnom vrednotom za uspješan brak. Gotovo 80% (78,4%) stanovništva želi dvoje ili troje djece te se time izdižu iznad prosjeka u Europi (2,46 djece).⁵² To je svakako pozitivno ishodište za pastoralno djelovanje Crkve da širi i da se zauzima za nerođeni i rođeni život. U Crkvi se mora stvoriti kritička masa za obranu prava djeteta i majki, koja bilo da nisu dovoljno uvažena bilo da su ugrožena što je slučaj u posljednjim godinama. Jednako tako visoki postotak je poziv i opomena Crkvi da na razini župnih zajednica više čini za mlade obitelji i obitelji s brojnijom djecom, kao i za obitelji koje imaju teškoća s djecom. Župne zajednice su još uvijek, ustvari, nedovoljno iskorišten pastoralni, pa i društveni potencijal. U toj bazičnoj strukturi Crkve su neograničene mogućnosti za pastoralno, socijalno i humano djelovanje putem određenih struktura/tijela i na principu dobrovoljnosti⁵³.

03. 72,8% građana priznaje da je obitelj mjesto vjerničkog odgoja, tj. već u obitelji se oblikuje budući uvjereni ili distancirani kršćanin, nevjernik ili svojevrsni religiozni indiferentist. Nismo li u dosadašnjem pastoralno-katehetskom djelovanju zanemarili obitelj kao temeljni i najuspješniji kanal prenošenja vjere i crkvenosti uvažavajući sve teškoće i probleme s kojima se susreće obitelj? Stvaranje i prakticiranje modela katehizacije odraslih, te promišljenog i ciljevitog pastoralnog roditelja je imperativ sadašnjeg i budućeg trenutka ove Crkve. Stoga treba smanjiti očekivanja prema obitelji, a povećati crkvena i pastoralna ulaganja u nju. To ujedno znači posve drukčiji pastoral od današnjeg. Ne samo teorijski, već praktično obitelj mora postati »prvi i najvažniji put Crkve« – kako to ističu njemački biskupi.

04. Pojačati svijest kod pastoralnih djelatnika, a jednako tako kod mladeži – osobito kod bračnih parova – da je rastava braka u većini slučajeva zapravo rastakanje obitelji. Imali smo godina kada su od svih rastavljenih brakova 61,74% činili oni brakovi koji su imali djecu. Drugim riječima, u našim župnim zajedni-

⁵² Usp. J. BALOBAN / G. ČRPIĆ, *nav. dj.*, (1998.), str. 643.

⁵³ Više o dobrovoljnosti u Crkvi vidi: J. BALOBAN, »Problem dobrovoljnosti u hrvatskoj Crkvi«, u: *Vjesnik dakovačke i srijemske biskupije*, 129 (2001.), br. 4, str. 237–242.

cama imamo samohranih majki i očeva, osoba u drugom i trećem braku, a koji su članovi župe. Prema ovima je potrebno gajiti permanentni pastoralni senzibilitet kojim se omogućuje, barem stupnjevito, ako ne uvijek potpuno crkveno župno zajedništvo, posebno na sakramentalnom području i području službi. U župnim zajednicama ne smije biti otpisanih, premda može biti i ima distanciranih, ojađenih i razočaranih. Ne smijemo zaboraviti da više od trećine građana (36,3%) i više od polovice studenata (54,9%) opravdava rastavu/razvod braka. U hrvatskim župama nedostaje vijeće za pomirenje supružnika, obiteljsko savjetovalište za osobe koje imaju problem s alkoholom. U većini, ako ne u gotovo svim gradskim župama mogu se naći vjernici koji bi uspješno radili u tim župnim tijelima.

05. Kristova Crkva ima posla s konkretnim ljudima, kod kojih se više nenamjerno nego namjerno događa raskorak između ljudskih/kršćanskih ideala i životne zbilje. I u budućnosti će se Crkva susretati sa sve većim problemima: slučajevi u kojima će dobro djeteta biti ugroženo apsolutnom slobodom žene/majke koja će djetetu uskraćivati oca i obitelj. Vjerovat će se da je pobačaj zlo i prekid života, a istodobno će se zagovarati abortus. Ovdje je neizbježna zadaća pastoralnog djelovanja Crkve da djeluje navjestiteljski preventivno, boreći se protiv *anti-life-mentality* i antiobiteljskog mentaliteta. S druge strane, da djeluje katehetsko-terapeutski u sakramentima i individualnom dušobrižništvu.

06. I dalje će postojati očita disencija vjernika po pitanju spolnog morala. Ohrabruju podaci koji govore da građani još u visokom postotku daju pravo Crkvi govoriti o predbračnim odnosima, kontracepciji i homoseksualnosti. Na ovom području Crkva se nalazi pred starim iskušenjima i novim izazovima, ali u smislu da joj građani daju za pravo jasno naviještati i zastupati kršćansko poimanje spolnosti i kršćansko tumačenje morala uopće.

07. Posebno treba imati na umu da 91,5% hrvatskih građana svih svjetonazorskih skupina zagovara, ustvari traži asistencijsku ulogu države s obzirom na obitelj. Slično vrijedi i za Crkvu. Dvije trećine građana je uvjerenja da Crkva može dati odgovore na probleme obitelji. Tako visoko postavljena očekivanja su još veća obveza za obje ustanove. U ovom povijesnom trenutku to su krucijalna pitanja za državu i Crkvu.

08. Pozitivno raspoloženje prema Crkvi s obzirom na njezinu ulogu prema obitelji ima i svoju kritičku rezonancu. Dok dvije trećine smatra da Katolička crkva može dati odgovore na probleme obiteljskoga života, istodobno preko polovice ispitanika smatra da to Crkva i čini. Ovo govori protiv pasivnog i negativističkog pristupa u pastoralu braka i obitelji koji se kao nezdravi mentalitet širi među pastoralnim djelatnicima; govori i protiv mišljenja koja zastupaju tezu da, dobrim modelima opremljena i u konkretnom pastoralu kontinuirano provedena strategija pastorala obitelji postiže samo minimalne rezultate. Podaci govore suprotno i podržavaju spomenutu strategiju koju Katolička crkva u Hrvatskoj,

ustvari, nema.⁵⁴ Crkva može i mora dati više nego što misli da može i više nego što trenutno daje. S obzirom na ovo moraju se zamisliti sve crkvene strukture i svi crkveni djelatnici bez obzira koje službe obnašali.

09. Alternativni životni oblici koji se u visokom postotku pojavljuju u Europi, pojavljuju se i u Hrvatskoj u daleko manjem postotku. Posebno u odnosu na te životne oblike Crkva treba djelovati navjesticiteljsko-preventivno i katehetsko-terapeutski. Zaključno se smije reći da obitelj u Hrvatskoj nije zastarjela niti zastariva društvena grupa, ali je ustanova na (pre)velikom iskušenju.

Summary

FAMILY AND THE CONTEMPORARY CRISIS OF VALUES (VALUE CRISIS)

The author analyses family in Croatia on the basis of four theses, in comparison with the European families. He emphasizes the necessary connection of marriage and family, underlining that certain marriage and family values are mutually highly dependent and complementary, and stressing that in most cases divorces tear the family apart (61,74% of the marriages had children). According to empirical research projects in Croatia, family is perceived as a highly important value and as a public good. However, at the same time there occurs a gradual differentiation of marriage and family as values, which are connected to the general crisis, i.e. the restructuring of values in general. It is especially interesting that most citizens (91,5%) favour the state's assisting role with regard to family, which can be different from the European model that is undergoing the abandonment of the assistance model that was dominant until now. The author also points to the contradictory ambivalence present among Croatian citizens regarding values system related to family. The contradiction is also noticeable among Christians, who experience a certain discrepancy between their Christian ideal with regard to marriage and family, and the more concrete, real life. Furthermore, the author sees contradiction in the fact that Croatian citizens conform to the trends of the world that shape the situation in which accepting values as an objective good becomes more and more conditioned by individual criteria. Here we can also see the connection of the family to the value crisis. For example, 65,95% of Croatian citizens approve of a woman having a child as a

⁵⁴ Zato ohrabruju i daju određenu nadu nastojanja *Vijeća HBK-e za obitelj* koja se čine u posljednje dvije godine, počevši od izrade *Direktorija za obiteljski pastoral Crkve u Hrvata* (koji je pred objavljivanjem), pa do eventualnog stručnog studija za obiteljske djelatnike u Hrvatskoj.

self-supporting parent outside a stabile relationship with a man, while at the same time 81,9% of the citizens state that the child needs a father and a mother for a happy upbringing. A similar phenomenon occurs with the view of abortion as murder and its legalization. In the final part of his essay the author points to yet another ambivalence: two thirds of citizens think that the Catholic Church in Croatia can give certain answers to family problems, while at the same time every second citizen thinks that the Church actually does that. Starting from the empirical data and some theological and sociological conclusions, the author offers in the end certain pastoral theological solutions for the current and future activities of the Church.

Key words: *marriage, family, values, Church, citizen, man.*